

Η τοιχογραφία του Οσίου Λουκά του Στειριώτη στον Ιερό Ναό του Αγίου Δημητρίου - Πολιούχου Θεσσαλονίκης

Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Θεσσαλονίκης

Ανάμεσα στα πολύτιμα κατάλοιπα του βυζαντινού ζωγραφικού διακόσμου που διατηρούνται στον Ιερό Ναό του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης ξεχωρίζει η ολόσωμη παράσταση του Οσίου Λουκά του Στειριώτη, γνωστού και ως Οσίου Λουκά του εν Στειρίω. Η τοιχογραφία βρίσκεται στον δεύτερο από ανατολικά πεσσό της νότιας κιονοστοιχίας του κεντρικού κλίτους και έχει χρονολογηθεί από τη σχετική έρευνα στα τέλη του 11ου αιώνα.

Η παράσταση ανήκει σε μεταγενέστερη φάση του διακόσμου της παλαιοχριστιανικής βασιλικής. Μαρτυρεί τη συνεχή καλλιτεχνική και λειτουργική ανανέωση του ναού κατά τη μεσοβυζαντινή περίοδο, όταν νέες μορφές αγίων προστέθηκαν στο εσωτερικό του και εντάχθηκαν οργανικά στον παλαιότερο ψηφιδωτό και ζωγραφικό διάκοσμο. Η σημερινή γνώση αυτών των διαδοχικών

φάσεων οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις συστηματικές έρευνες και στις εργασίες αποκατάστασης που πραγματοποιήθηκαν μετά την καταστροφική πυρκαγιά του 1917.

Ο Όσιος εικονίζεται ολόσωμος και μετωπικός, με μοναχική περιβολή και κουκούλιο. Το επιμήκες πρόσωπο, το μακρύ γένειο, τα έντονα χαρακτηριστικά και το διαπεραστικό βλέμμα συγκροτούν έναν αυστηρό ασκητικό τύπο. Τα χέρια προβάλλονται μπροστά από το στήθος σε στάση προσευχής και δεήσεως. Η συγκρατημένη χειρονομία, η κατακόρυφη ανάπτυξη του σώματος και η λιτότητα της σύνθεσης προσδίδουν στη μορφή μνημειακότητα και εσωτερική ένταση.

Η ζωγραφική επιφάνεια παρουσιάζει εκτεταμένες φθορές, απολεπίσεις και απώλειες της χρωματικής στιβάδας, ιδιαίτερα στο ένδυμα και στο κατώτερο μέρος της μορφής. Παρά την αποσπασματική διατήρησή της, η παράσταση παραμένει ευανάγνωστη ως προς τα βασικά εικονογραφικά της γνωρίσματα. Η γραμμική επεξεργασία του προσώπου και των πτυχώσεων, η αυστηρή μετωπικότητα και η πνευματική εκφραστικότητα συνδέονται με τις καλλιτεχνικές αναζητήσεις της ύστερης μεσοβυζαντινής περιόδου.

Η μορφή καταγράφεται στην ειδική βιβλιογραφία ως παράσταση του Οσίου Λουκά του Στειριώτη. Ο όρος «πορτρέτο», που χρησιμοποιείται συχνά από τους μελετητές για τέτοιες απεικονίσεις, δηλώνει τον καθιερωμένο εικονογραφικό τύπο του αγίου και όχι προσωπογραφία με τη νεότερη έννοια. Η μοναχική ενδυμασία, η ασκητική φυσιογνωμία και η προσευχητική στάση καθιστούν άμεσα αναγνωρίσιμη την πνευματική του ιδιότητα.

Ο Όσιος Λουκάς έζησε κατά τον 10ο αιώνα και ασκήτεψε στη Στείριδα της Φωκίδας, όπου κοιμήθηκε το 953. Γύρω από τον τάφο του αναπτύχθηκε η ομώνυμη μονή, ένα από τα σημαντικότερα μοναστικά και προσκυνηματικά κέντρα της μεσοβυζαντινής Ελλάδας. Η απεικόνισή του σε περίοπτο ναό της Θεσσαλονίκης στα τέλη του 11ου αιώνα αποτελεί σημαντική μαρτυρία για την πρώιμη διάδοση της τιμής του πέρα από τον τόπο της ασκήσεώς του.

Η παρουσία του Οσίου στον Άγιο Δημήτριο εντάσσει το ασκητικό πρότυπο στο εικονογραφικό περιβάλλον ενός μεγάλου αστικού και προσκυνηματικού ναού. Οι μορφές των οσίων υπενθύμιζαν στους πιστούς ότι η άσκηση, η μετάνοια και η αδιάλειπτη προσευχή αποτελούν δρόμο συμμετοχής στη ζωή της Εκκλησίας. Η στάση της δεήσεως εκφράζει τη διαρκή αναφορά του Οσίου προς τον Θεό και την πρεσβεία του υπέρ των πιστών.

Η επιλογή της συγκεκριμένης μορφής συνδέεται επίσης με το ευρύτερο ενδιαφέρον της μεσοβυζαντινής τέχνης για την παρουσία μοναχών και οσίων στα εικονογραφικά προγράμματα των ναών. Η έρευνα έχει εξετάσει την παράσταση σε συνάρτηση με άλλα μοναχικά πορτρέτα που σώζονται στον Άγιο Δημήτριο και στην Αγία Σοφία Θεσσαλονίκης, διερευνώντας το πνευματικό περιβάλλον μέσα στο οποίο διαμορφώθηκε ο μεσοβυζαντινός διάκοσμος των δύο μνημείων.

Η τοιχογραφία του Οσίου Λουκά του Στειριώτη αποτελεί πολύτιμο τεκμήριο για την ιστορία του Αγίου Δημητρίου και για τη διάδοση της τιμής ενός από τους σημαντικότερους οσίου της μεσοβυζαντινής περιόδου. Παρά τις σοβαρές φθορές της, διατηρεί την αυστηρότητα και την πνευματική δύναμη της αρχικής σύνθεσης, αποκαλύπτοντας μία ακόμη πτυχή της μακραίωνης καλλιτεχνικής και εκκλησιαστικής ζωής του εμβληματικού ναού του πολιούχου της Θεσσαλονίκης.

Κείμενο: Γραφείο Αναδείξεως και Προβολής των Ιερών Προσκυνημάτων της Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης

